

Розвиток апітуризму в Україні

Сіромаха А.О., Аріон О.В.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, arion.oksana@gmail.com.

Надішла до редакційної колегії: 25.04.2021.

Прийнята: 07.05.2021.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню розвитку апітуризму в Україні, зокрема визначенню актуальних тенденцій та особливостей вітчизняної апітуристичної діяльності. Вивчення відкритих джерел інформації на основі використання методів теоретичного узагальнення,

аналізу та синтезу показало, що зростання інтересу до апітуризму має досить глибоке підґрунтя. Розглядаючи його як нову форму зеленого, екологічного туризму, в багатьох країнах і регіонах на нього покладають надію як на такий, що розвивається на засадах сталого розвитку суспільства і сприяє збереженню місцевих традицій бджільництва і розвитку сільських громад. Серед іншого в статті визначена етимологія дефініцій «апітуризм» та, пов'язаного з ним напрямку народної медицини «апітерапії». Охарактеризована сучасна ситуація щодо розвитку апітуризму в регіонах України, зокрема наявність апітерапевтичних практик, що безперечно є особливою рисою вітчизняного апітуризму. SWOT-аналіз апітуристичної діяльності показав, що розвиток її в Україні є перспективним і сприятиме розвитку регіонів шляхом підтримки вітчизняного бджільництва, формування фінансової стабільності сільських громад та розширення спектру туристських пропозицій в сільській місцевості.

Ключові слова: апітуризм, бджільництво, апітерапія, сільські громади, сільський зелений туризм.

Development of apiturism in Ukraine

Siromakha A., Arion O.*

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine, arion.oksana@gmail.com.

Annotation. This article is devoted to the analysis of the development of apiturism, which is becoming increasingly popular in Ukraine and around the world. Studies presented in foreign publications have shown that considering apiturism as a new form of green, ecological tourism, in many countries and regions it is hoped for as one that develops on the basis of sustainable development of society and promotes local traditions of beekeeping, rural development, the formation of a separate area of rural tourism. From the point of view of the already formed eco-tourism industry in the world, the idea of apiturism embodies all the best that can offer the traveler the countryside: acquaintance with the community and their culture, study of their traditions, communication with professionals who are passionate about their craft. At the beekeepers' farms they offer to collect fresh honey, create beekeeping products (decorative candles, honey drinks, sweets and desserts, bee pollen and cosmetics) or just admire the hives in the natural landscape. Among other things, the article defines the etymology of the definitions of "apiturism" and the related field of folk medicine - "apitherapy". The current situation regarding the development of apiturism in the regions of Ukraine is considered, in particular, the presence of apitherapeutic practices, which is undoubtedly a special feature of domestic apiturism. Ukraine is rich in the resources of apiturism, has a long tradition of beekeeping and a significant number of professionals in this field; is one of the largest producers and importers of honey in Europe. SWOT-analysis of apiturism activity showed that development in Ukraine is promising and will contribute to the development of regions through the support of domestic beekeeping, the formation of financial stability of rural communities and expanding the range of tourist offers in rural areas.

Keywords: apiturism, apiculture, apitherapy, rural communities, rural tourism.

Вступ. Апітуризм (від лат. apis «бджола») як нова форма екологічного, «зеленого» та сільського туризму поступово набуває все більшої популярності як в світі, так і в Україні.

Це вид туризму, пов'язаний з бджільництвом як традиційною професією та з продуктами бджільництва в екологічному, харчовому та лікарському аспектах. Діяльність, пов'язана з ним, включає відвідування пасік, музеїв під відкритим небом та музеїв бджіл, де туристи мають можливість спостерігати за роботою бджоляра, способом виготовлення меду, його властивостями та специфікою, дізнатися про інші продукти бджільництва, спостерігати за тим, як живе бджолина сім'я, розпізнавати екологічну кореляцію між людиною та бджолами. Як вид туризму, що безпосередньо стосується культури та традицій сільських громад, апітуризм можна розглядати як один із найбільш стійких шляхів їх розвитку та нішевий туризм (Woś, 2014).

Останні роки зростає кількість наукових публікацій присвячених апітуризму. І хоч загальна їх кількість не дуже велика, але географія їх представлена досить широко: Болгарія (Grigorova, 2016), Словенія (Šivic, 2013; Arih I.K., 2015; Ambrožič, 2018; Tišler, 2020; Šuligoj, 2021), Польща (Woś, 2014), Індонезія (Gandhy, 2019), Чилі (Pantoja, 2017). І практично в кожній з них підкреслюється: дослідження бджільництва, як прикладу взаємодії природного та культурного середовища – це можливість здійснити унікальну подорож, спрямовану на знайомство з культурною спадщиною та природною красою країни.

В цілому в Європі є можливість спостерігати передові практики апітуризму. І особливе місце серед них займає Словенія, що підтверджується значним переважанням в загальному масиві публікацій саме словенських науковців. Це пояснюється насамперед тим, що мед займає вагоме місце в словенській культурі. Словенія стала однією з перших країн в Європі, де заборонено використання шкідливих для бджіл пестицидів, насамперед з метою захисту місцевого виду карніольської бджоли. Словенський мед має статус захищеної географічної назви (Senkiv M., Haba M., Shevchuk A., 2020). А головною особливістю словенського апітуризму є сертифікація національних постачальників послуг апітуризму. Сертифікат про досконалість, який отримують бджолярі (пасічники) свідчить про “впровадження” апітуризму на практиці. Його розвиток має потужну підтримку агентства розвитку SPIRIT-Словенія, Словенської туристичної ради, а також Міністерства сільського господарства та навколишнього середовища країни, Міністерства закордонних справ. Видатна роль Словенії в розвитку цього сектора туризму ще більше підтверджується через її глобальну роль координатора з питань туризму в межах Міжнародної федерації асоціацій бджолярів. Цікавим є і досвід Словенії щодо співпраці приватного та державного секторів задля створення особливого турпродукту під брендом ApiRoutes як поєднання «зелених» напрямків відпочинку, бджільництва та подорожей (Tišler, 2020; Arih, 2015).

Згадані публікації вирізняються різним ступенем глибини опрацювання теми апітуризму. Особливо виокремлюються дослідження науковців з Католицького університету Сантьяго-де-Чилі (Pontificia Universidad Católica de Chile Santiago, Chile). За допомогою географічних інформаційних систем (GIS) були визначені та опрацьовані фактори, що визначають придатність тих чи інших територій для апітуризму в Чилі. Результатом стала карта придатності до апітуризму, яка включає такі чинники як рослинність, опади, температуру, річки, наявність генетично модифікованих культур в місцевому господарстві, стан доріг та розвиток туризму, а також три обмеження: використання ґрунтів, шосе та природоохоронні території, що охороняються державою. Модель дозволила локалізувати пріоритетні місця для розвитку ресурсів та зусиль, щодо розвитку апітуризму (Pantoja, 2017).

Проблематика апітуризму мало представлена серед публікацій українських науковців. Ті ж що є, аналізують переважно закордонний досвід (наприклад, Senkiv M., Haba M., Shevchuk A., 2020). Натомість багато публікацій та електронних ресурсів присвячено апітерапії – як традиційному методу народної медицини (Tikhonov, A.I., Yarnykh, T.G., Chernykh, V.P., Zupanets,

I.A., Tikhovova, S.A., 1998, Bondarchuk, L.I., Kozhura, I.M., Maksyutina, N.P., 2002, Tykhonov, O.I., 2015) або проблемам вітчизняного ринку меду, наприклад (Dukhnytskyi V.V., Dukhnytskyi V.V., 2020).

В той же час і в Україні бджільництво починають розглядати не тільки як старовинний вид ремесла, але і основу для сучасного та актуального напрямку туризму.

Отже, *об'єктом* дослідження, представленого в даній статті, є апітуризм; *предметом* характеристики, які визначають його як традиційний напрям туристичної діяльності та шлях сталого розвитку туризму сільських регіонів.

Метою - аналіз розвитку апітуризму в Україні. *Завданнями статті є*, зокрема, визначення актуальних тенденцій та особливих рис вітчизняної апітуристичної діяльності; сильних і слабких сторін, можливостей і загроз щодо апітуризму в Україні; його вплив на розвиток туристичної та екологічної діяльності сільських громад.

Матеріали і методи досліджень. Дослідження базується на вивченні тематичних публікацій у відкритих інформаційних джерелах та інформаційних ресурсів з питань бджільництва на основі використання методів теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу; застосуванні методу SWOT-аналізу для визначення чинників що впливають на прийняття рішень щодо апітуризму, визначення можливостей та перспектив його розвитку в Україні.

Результати та їх аналіз. В Україні бджільництво цінують здавна через важливу роль бджіл як запилювачів рослини, і через головний продукт бджільництва – мед та різноманітні медові продукти, які можуть мати користь для фізичного здоров'я. Бджільництво завжди було вагомою складовою традиційної культури України й самобутності сільських громад і до цього часу відіграє важливу роль в житті українців та їхньому побуті, про що свідчить і досить поширена в регіонах традиція називати православне свято Спаса (14 серпня) не тільки Маковієм, а ще й Медовим Спасом. Функціонують різноманітні об'єднання та спілки пасічників, регулярно проводяться виставки-ярмарки, конференції тощо (Nashi bdzholy. Informatsiynyyi prostir pasichnykiv Ukrainy, 2021). Активну наукову і просвітницьку діяльність здійснює Національний науковий центр Інститут бджільництва ім. П. І. Прокоповича Національної академії аграрних наук України. Бджільництво є одним з професійних напрямів, підготовка за яким відбувається в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Там же функціонує «Голосіївська навчально-дослідна пасіка».

Розвиток бджолиного туризму має не тільки професійну базу, а й суттєвий ресурсний потенціал в нашій країні. Свідоцтвом цього є той факт, що Україна вже певний період є найбільшим експортером меду до країн ЄС та у США, а кількість крупних компаній що займаються експортом меду перевищує 12 (Statystyka..., 2015; Khto vyrobliacie i kudy eksportuiut..., 2017; Ukraina v 2020 rotsi..., 2020; Honey market presentation..., 2020).

За інформацією прес-служби віце-прем'єра з питань євроінтеграції, основними виробниками меду є Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Житомирська, Миколаївська, Полтавська і Кіровоградська області, які забезпечують виробництво 70% українського меду. І цю позицію області утримують вже не один рік (Nazvani naikrashchi oblasti..., 2018; Dukhnytskyi V.V., Dukhnytskyi V.V., 2020). Проте, вже кілька років тому почали говорити про перевиробництво меду в Україні і, відповідно, зниження закупівельних цін (V Ukraini – perevyrobnytstvo..., 2019), що в свою чергу змушує пасічників звернути увагу на нові види діяльності.

Отже, актуальність розвитку апітуризму в Україні, як особливого напрямку зеленого сільського туризму, визначається тим, що бджільництво може приносити дохід не тільки від продажу меду, але і від потенційного залучення туристів, які цікавляться спокійним відпочинком у сільській місцевості. Апітуризм передбачає проживання в агросадибі біля пасіки, можливість

подивитись процес виробництва меду, воску чи прополісу, в спеціальному костюмі спостерігати за бджолиними сім'ями, взяти участь у виробництві сувенірів з бджолиного воску (наприклад, свічок).

Характерною особливістю українського апітуризму є присутність традиційного для вітчизняного бджільництва компоненту – апітерапії (від лат. *apis* «бджола» і *therapia* «терапія»). Згідно з чинним законодавством України апітерапія визначається як «лікування та профілактика захворювань за допомогою продуктів бджільництва» (Law of Ukraine On Beekeeping, 2000). Принципи апітерапії були вичерпно описані в роботах українських терапевтів Л.І. Бондарчука, І. М. Кожури, О. І. Тихонова та інших.

Аналіз публікацій вище названих авторів та пропозицій, представлених на спеціалізованих сайтах, зокрема ГО "Всеукраїнська асоціація апітерапевтів", дозволяє виділити декілька напрямків розвитку клінічної апітерапії в Україні:

1. Використання продуктів бджільництва, таких як мед, прополіс, пилок, маточне молочко, в якості біологічно-активних добавок до харчових продуктів.

2. Виготовлення на основі продуктів бджільництва лікарських препаратів, відповідно до стандартів офіційної медицини.

3. Використання бджолиної отрути. Наприклад, за методом І. Й. Пилипчука, роботи якого отримали визнання закордоном (*L'vivs'kyu metod...*, 2019).

4. Сон на вулику-лежанці або в апі-будинку – метод який базується на оздоровчому впливі на організм людини мікро-вібрацій бджіл (*Bdzhilkoterapiya abo apiterapiya*, 2021). В цілому, процедура є цілком безпечною та приємною. Повітря в бджолиному будинку насичене біологічно активними та корисними речовинами: прополісом, пилом, частками меду і воску, має особливий аромат, що допомагає рекреантам позбутися втоми, стресу та покращити загальний емоційний стан.

В той же час, використання альтернативних методів лікування вимагає доволі раціонального та скептичного ставлення. Варто враховувати, що за інформацією Міністерства охорони здоров'я України (*Apiterapija: Chu likujut'...*, 2021), методи лікування бджолиною отрутою недостатньо вивчені або не мають доведеної високої ефективності на організм людини, отже не рекомендовані до використання медичними установами. Отже, при використанні продуктів бджільництва варто бути впевненим щодо відсутності алергічних реакцій на них та усвідомлювати потенційні ризики та наслідки для здоров'я.

Апітерапія практикується в багатьох країнах Європи. Свідченням того є досить активна діяльність апітерапевтичних спілок в Німеччині, Угорщині, Румунії. Наукові дослідження щодо позитивного впливу продуктів бджільництва здійснюються в Словаччині, Польщі ін. (*Komosinska-Vassev K., Olczyk P., Kaźmierczak J., Mencner L. And Olczyk K.*, 2015). Натомість, впровадження елементів апітерапії в комплексі агротуристичних послуг більш активно просувається саме в Україні. Не порушуючи традицій бджільництва, професійні бджолярі пропонують туристам завітати на пасіку та поглянути на процес бджільництва під іншим кутом зору: з одного боку турист має змогу спостерігати за пасічником та бджолами, здійснити дегустацію місцевого меду; з іншого – долучитися до давньої форми народної медицини, яка передбачає профілактику захворювань за допомогою бджіл і включає медичне використання продукції бджільництва (прополісу, пилку, маточного молочка), медовий масаж або відпочинок на спеціально обладнаних для цього вуликах (останнє пропонують тільки в Україні).

Розвитку апітуризму в Україні сприяє наявність відповідних атракцій. Так, функціонують Національний музей бджільництва України (м. Київ), регіональний музей-виставка бджільництва Карпатського краю (м. Стрий, Львівська область), Музей історії бджільництва Середньої

Наддніпряни (м. Переяслав, Київська область), Музей бджільництва Волині (с. Баїв, Волинська область). В Закарпатті відкрито дегустаційний зал меду в місті Мукачево та створено медовий туристичний маршрут Ужгород – Мукачево – Хуст – Вучкове, де можна скуштувати різні види меду, вивчити користь продуктів бджільництва. Сон на бджолиних вуликах впроваджують на Буковині. Зокрема, в селі Михайлівка (Чернівецька область, Глибоцький район) відкрито апітерапевтичний оздоровчий комплекс «Мівіра», де рекреантам пропонують відпочити та дізнатись історію цього краю, а на пасіках чи в спеціалізованих магазинах - придбати продукти бджільництва.

В різних областях України вже функціонують туристичні маршрути, пов'язані традиціями українського бджільництва. На особливу увагу заслуговує еколого-туристичний маршрут «Медове коло» в Рівненській області, який орієнтований на вивчення традицій бортництва (лісового бджільництва) та охоплює п'ять визначних пам'яток: «Тунель кохання» в Клевани, Парк караїмів в Деражному, заказник «Базальтові стовпи», ландшафтний парк «Надслучанська Швейцарія». Підвищує зацікавленість туристів у цьому маршруті і те, що бортництво належить до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України (Natsional'nyu perelik elementiv..., 2021). І звичайно, розвиткові подібної діяльності сприяє не тільки залучення місцевих жителів, а й співпраця щодо розвитку території зі спеціалістами з інших країн.

Прикладом такої співпраці може бути мережа «Карпатських медових стежок», що пішохідними і велосипедними туристичними маршрутами об'єднують Косівський район Івано-Франківщини, с. Колочава (Закарпатська область) та Підкарпатське воєводство Польщі (U Karpatakh oblashtovuyut' medovi marshruty..., 2020). Фінансову підтримку розвиткові даних маршрутів надає Програма транскордонного співробітництва ЄС «Польща – Білорусь – Україна 2014-2020» у рамках проекту «Карпатська бджола – спільні заходи зі збереження унікальної природної спадщини в українсько-польському прикордонні».

Враховуючи наявність ресурсної бази, знань щодо традиційних ремесел та бджільництва, популяризація апітуризму у віддалених регіонах допоможе сільським громадам просувати культуру та традиції свого регіону, активізувати створення пасік та бджільницьких ферм, таким чином надаючи нові робочі місця жителям, і розвинути послуги гостинності та залучити нових відвідувачів з різних куточків України. І тут надзвичайно важливою є підтримка апітуристичної діяльності як з боку громадських організацій, так і державних інституцій.

В березні 2017 року, в рамках міжнародної виставки UITT 2017, відбулася міжнародна конференція «Апітуризм – новий напрямок розвитку сільських територій України». В конференції брали участь члени ВГО «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні», представники відомих туристичних та апілікувальних комплексів України: «Пчеландія», «Чудодієво» (Житомирська обл.), санаторію «Медобори» (Тернопільська обл.), музею Бортництва (Рівненська обл.), лікарі-апітерапевти та пасічники з усіх куточків України.

Під час семінару «Інструменти побудови моделей формування ланцюгів доданої вартості задля сталого розвитку сільських територій» в рамках Міжнародної агропромислової виставки «Агро-2019» (Instrumenty robudovy..., 2020) було сказано про новий напрям формування агропромислових кластерів - кластерів з розвитку бджільництва. Зокрема, анонсовано створення медового агрокластеру на території Одеської області, що має об'єднати виробників з метою надання їм можливостей використовувати допомогу державних органів влади.

Таким чином, заохочення сільських жителів до створення пасік, відновлення традиційного виробництва, пов'язаного з продуктами бджільництва, а разом з тим і розвиток апітуризму сприятимуть розвиткові сільських територій, дозволять вирішити низку проблем. Зокрема, підтримка і збереження сільських населених пунктів, з давніми традиціями побуту та господарювання, створення робочих місць на пасіках та у сфері надання туристичних послуг в

сільській місцевості; заохочення молодого покоління займатися новими дослідженнями, практикою, маркетинговою діяльністю щодо пасічної справи; залучення до бджолиного туризму лікарів-апітерapeutів, підготовка яких відбувається на базі Київської медичної академії післядипломної освіти, Київського національного медичного університету та Інституту бджільництва.

Для визначення можливостей розвитку апітуристичної діяльності в Україні було використано метод SWOT-аналізу. В цілому, аналіз ключових факторів, що впливають на прийняття рішень щодо розвитку апітуризму, показав, що сильні сторони переважають за слабкі (табл. 1).

Таблиця 1. SWOT-Аналіз сильних та слабких сторін розвитку апітуристичної діяльності [укладено за результатами власного дослідження авторів]

Фактори	Сильні сторони	Слабкі сторони
Фінансові	невиснажливе використання ресурсної бази апітуризму та апітерапії; ефективне використання бджіл на запиленні; отримання прибутку від різних видів діяльності, пов'язаних з бджільництвом	створення фінансових умов для проведення дослідницьких заходів; співпраця бджолярів та фермерів
Організаційні	наявність медоносних районів України; сприятливий для бджільництва клімат та склад фітоценозів	сезонність та залежність від погоди; залежність від екологічного стану території, рослинного та тваринного світу, якості повітря.
Технічні	створення новітніх форм сільського та зеленого (екологічного) туризму	складнощі, пов'язані з освоєнням матеріалів та обладнання
Маркетингові	розвиток сільських територій в Україні та сприяння розвитку агротуристичної діяльності; зацікавленість українських та іноземних туристів	зацікавлення молоді в просуванні бджільництва та апітуризму маркетинговими засобами
Кадрові	залучення професійних та високооплачуваних кадрів; наявність наукових установ та закладів освіти що готують професіоналів з бджільництва; наявність спеціалістів різних напрямків	недостатня зацікавленість молоді в бджільництві (старіння професії); додаткові просвітницькі заходи в бджільництві для підвищення професійності

Зокрема, серед головних сильних сторін розвитку апітуристичної діяльності – це ресурсна забезпеченість, зокрема наявність медоносних регіонів, отримання прибутку, фінансова мотивація місцевих жителів, підтримка традиційного господарювання регіонів України, створення нових форм сільського зеленого туризму, невиснажливе користування ресурсної бази апітуризму та залучення професійних кадрів.

Але це не виключає існування слабких сторін, серед яких значна залежність від пори року та погоди, необхідність створення фінансових умов для розвитку туризму, деякі складнощі пов'язані з освоєнням нових матеріалів та обладнання, важливість заохочення молоді до співпраці з пасічниками, освоєння професії і просування бджолиного туризму за допомогою сучасних маркетингових засобів.

Окремо варто звернути увагу на можливості та фактори загроз щодо розвитку апітуризму в Україні (табл. 2).

Аналіз можливостей і загроз показав, що розвиток апітуризму дозволить створити нові робочі місця, загально позитивно вплинути на розвиток сільської громади та стабільне збільшення надходжень до бюджету, зберегти традиції та культурні цінності, підвищити якість

продукції та загально активізувати розвиток економічних факторів. Але досі виникають невирішені загрози, як проблеми загибелі бджіл через застосування пестицидів, витрати на комунікацію та відсутність належної підтримки апітуризму з боку держави.

Апітуризм цілком може бути включений в стратегії розвитку регіонів України як один з напрямів розвитку та відродження соціально-економічного стану сільської місцевості, що сприятиме ряду позитивних змін для пасічників, асоціацій виробників та для держави.

Таблиця 2. SWOT-Аналіз можливостей і загроз розвитку апітуристичної діяльності [укладено за результатами власного дослідження авторів]

Фактори	Можливості	Загрози
Демографічні	збільшення робочих місць на пасіках, що буде спонукати не покидати сільську місцевість.	загроз не виявлено.
Економічні	збільшення надходжень до бюджету; відкриття інвестиційних проектів: «Рекреаційний апітерапевтичний центр», агропромисловий чи агроекологічний кластер з бджільництва тощо.	загибель бджіл через застосування пестицидів; витрати на комунікацію та енергоносії
Технологічні	вдосконалення технологій та впровадження інноваційних розробок; підвищення якості продукції.	недостатній розвиток та впровадження нових технологій в сільських умовах.
Соціально-культурні	проведення Свята Меду на регіональному рівні; підтримка традиції бортництва; збереження культурних цінностей та традицій сільських громад.	зміни цінностей та поглядів; негативне відношення з боку сільських жителів.
Політичні	міжнародна діяльність; юридичний супровід і захист бджолярів; представлення інтересів бджільницької галузі в державних структурах.	недостатня підтримка апітуризму з боку держави.

Зокрема:

- апітуризм є сталим видом туризму, який не виснажує ресурси. Його розвиток забезпечує потік нових туристів у віддалені регіони України, сприяє відродженню сільської спільноти, а також створенню додаткових робочих місць та фінансовій мотивації щодо збереження довкілля;

- бджільництво сприяє збереженню української традиції виготовлення меду, а просування продуктів бджільництва позитивно впливає на формування туристичного бренду та іміджу держави;

- традиційні методи ведення господарства привабливі для туристів, вони сприяють відродженню української культури, популяризації продуктів бджільництва;

- апітуризм є екологічно-дружнім бізнесом та інноваційним напрямком туризму, який дає додатковий заробіток та зберігає природне середовище за умови дбайливого ставлення до довкілля.

Висновки. Апітуризм варто розглядати як такий, що цілком відповідає концепції сталого туризму і розвиваючись як форма сільського зеленого туризму в Україні сприяє збереженню місцевих традицій і розвитку туристської діяльності на селі.

Володіючи багатими ресурсами і давніми традиціями бджільництва, окремі регіони України поступово нарощують відповідну інфраструктуру і розширюють перелік апітуристичних атракцій. Це, насамперед, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська області.

Можливість отримання нового досвіду, навіть в знайомих вже природних і культурних реаліях, для багатьох стає новою туристською мотивацією і розширює географію подорожей. Продаж туристичних послуг дозволяє раціонально використовувати ресурси пасіки та садиби, адже туристи сплачують не тільки за відвідування пасіки, але і за супутні послуги (харчування, розміщення, сувенірну продукцію та ін.).

Бджільництво підтримує традиції господарювання, а апітуризм, сприяючи просуванню культури пасічної справи України, може стати гарною підтримкою для сільських районів: утворюючи нові робочі місця в сфері туристичних послуг, підтримуючи розвиток місцевої інфраструктури, він формує фінансову стабільність для сільських жителів та власників пасік та сприяє розвитку регіону в цілому.

Розвиток апітуристичної діяльності в цілому створює позитивний імідж території як екологічно чистої, сприяє створенню мотивації щодо збереження довкілля в місцевих жителів і формуванню екологічної свідомості в туристів.

Список використаних джерел

- Ambrožič, B., Koritnik Trepel, D., 2018. Apitourism in Slovenia and 20th May – World Bee Day. Bee World. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/0005772x.2018.1451123>
- Apiterapija: Chy likujut' bdzholyna otruta i son na vulykah, 2021. [Apitherapy: Does bee venom and sleep in hives cure]. Retrieved from <https://moz.gov.ua/article/health/apiterapija-chi-likujut-bdzholina-otruta-i-son-na-vulukah> (in Ukrainian).
- Arih, I.K., Korošec, T.A., 2015. Api-tourism: transforming Slovenia's apicultural traditions into a unique travel experience. WIT Transactions on Ecology and the Environment. Retrieved from <https://doi.org/10.2495/SDP150811>
- Bdzhilkoterapiya abo apiterapiya, 2021. [Bee therapy or apitherapy] Retrieved from: <http://dom.ukrbio.com/ua/articles/4080/> (in Ukrainian).
- Bondarchuk, L.I., Kozhura, I.M., Maksyutina, N.P., 2002. Deiaki problemy teorii i praktyky apiterapii // Apiterapiya: pohlyad u maybutnye: materialy II z'yizdu apiterapiyi [Some problems of the theory and practice of apitherapy // Apitherapy: a look into the future: materials of the II Congress of Apitherapy] H.: Zoloti storinky (in Ukrainian).
- Dukhnytskyi V.V., Dukhnytskyi V.B., 2020. Otsinka roli Ukrainy na svitovomu rynku medu. Ekonomika APK [Assessment of Ukraine's role in the world honey market // Economics of agro-industrial complex] Retrieved from: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002077> (in Ukrainian).
- Gandhy, A., Chang, M., Rahmi, S., 2019. Service Quality and Customer Satisfaction in the Apiculture-Based Agritourism. Jurnal Organisasi Dan Manajemen. Retrieved from: <https://doi.org/10.33830/jom.v15i2.734.2019>
- Grigorova, Z., Timareva, S., Shopova, I., 2016. Resources for Apitourism in Bulgaria. Journal of Economic Development, Environment and People. Retrieved from: <https://doi.org/10.26458/jedep.v5i2.495>
- Honey market presentation. Autumn 2020, 2021. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/animals_and_animal_products/documents/market-presentation-honey_autumn2020_en.pdf
- Instrumenty pobudovy modeley formuvannya lantsyuhiv dodanoyi vartosti zadlya staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy, 2020. [Tools for building models of value chain formation for sustainable development of rural areas] Retrieved from: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/fermerski-gospodarstva-kooperaciya-ta-klasteriye-najbilsh-perspektivnimi-formami-stvorennya-lancyugiv-dodanoyi-vartosti-sheremeta> (in Ukrainian).
- Khto vyroblyae i kudy eksportuiut ukrainskyi med (2017) [Who produces and where Ukrainian honey is exported] Retrieved from: <https://shuvar.com/news/1719/khto-vyroblyaye-i-kudy-eksportuyut-ukrayinsky-med> (in Ukrainian).

- Komosinska-Vassev K., Olczyk P., Kaźmierczak J., Mencner L. and Olczyk K., 2015. Bee Pollen: Chemical Composition and Therapeutic Application. Evid Based Complement Alternat Med. Retrieved from: <https://doi.org/10.1155/2015/297425>
- Law of Ukraine On Beekeeping from February 22 2000, № 1492-III (2000). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 21, pp.157 (in Ukrainian).
- L'vivs'kyy metod bdzholovzhalyuvannya I.Y. Pylypchuka produblyuvaly nimets'koyu movoyu (2019) [Lviv method of bee stinging I.Y. Pylypchuk was duplicated in German] Retrieved from: <https://dailylviv.com/news/medytsyna/lvivskiy-metod-bdzholovzhalyuvannya-produblyuvaly-nimetskoyu-movoyu-video-75018> (in Ukrainian).
- Natsional'nyy perelik elementiv nematerial'noyi kul'turnoyi spadshchyny Ukrayiny (2021) [National list of elements of intangible cultural heritage of Ukraine] Retrieved from: <http://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv> (in Ukrainian).
- Nashi bdzholy. Informatsiynnyy prostir pasichnykiv Ukrayiny (2021) [Our bees. Information space of beekeepers of Ukraine] Retrieved from: <https://www.mybee.com.ua> (in Ukrainian).
- Nazvani naikrashchi oblasti z vyrobnytstva medu v Ukraini (2018) [Named the best areas for honey production in Ukraine] Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2018/08/19/novyna/ekonomika/nazvani-naikrashhi-oblasti-vyrobnyctva-medu-ukrayini> (in Ukrainian).
- Pantoja, G., Gómez, M., Contreras, C., Grimau, L., Ramírez, J.F., Montenegro, G., 2017. Determination of suitable zones for apitourism using multi-criteria evaluation in geographic information systems: a case study in the O'Higgins Region, Chile. Ciencia e investigación agraria. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.7764/rcia.v44i2.1712>
- Šivic, F., 2013. Apitourism: A fusion of apiculture and travel in verdant lands. Bee World. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/0005772X.2013.11417547>
- Šuligoj, M., 2021. Origins and development of apitherapy and apitourism. Journal of Apicultural Research. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/00218839.2021.1874178>
- Senkiv, M., Haba, M., Shevchuk, A., 2020. Heohrafiia i suchasnyi stan apituryzmu v Ukraini ta Slovenii. Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. Seriya: Turyzm [Geography and Current State of Apitourism in Ukraine and Slovenia//Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Tourism]. Retrieved from: <https://doi.org/10.31866/2616-7603.3.2.2020.221276> (in Ukrainian)
- Statystyka - Vyrobnytstvo ta eksport medu ta inshykh produktiv bdzhilnytstva. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, 2015. [Statistics - Production and export of honey and other bee products. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Retrieved from: <https://regulation.gov.ua/market/id549/statistics> (in Ukrainian).
- Tikhonov, A.I., Yarnykh, T.G., Chernykh, V.P., Zupanets, I.A., Tikhovova, S.A., 1998. Teoriya i praktika proizvodstva lekarstvennykh preparatov propolisa [Theory and practice of propolis drug production] H.: Osnova (in Russian).
- Tišler, V., Šuligoj, M., 2020. Apiturizem kot presečišče tradicije, zdravilstva in čebelarjeve trajnostne pridobitne dejavnosti. Geografski vestnik. Retrieved from <https://doi.org/10.3986/gv92204>
- Tykhonov, O.I., 2015. Innovatsiyni pidkhody v apiterapiyi [Innovative approaches in apitherapy] K.2015 (in Ukrainian).
- U Karpatakh oblashtovuyut' medovi marshruty dlya turistiv, 2020. [Honey routes for tourists are arranged in the Carpathian]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3060607-u-karpatakh-oblastovuyut-medovi-marsruti-dla-turistiv.html> (in Ukrainian).
- Ukraina v 2020 rotsi stala naibilshym eksporterom medu do YeS, 2020. [Ukraine became the largest exporter of honey to the EU in 2020] Retrieved from: <https://landlord.ua/news/ukraina-u-2020-rotsi-stala-naibilshym-eksporterom-medu-do-ies/>(in Ukrainian).
- V Ukraini – perevyrobnytstvo medu, 2019 [In Ukraine - overproduction of honey] Retrieved from: <https://agropolit.com/news/14655--v-ukrayini--perevirobnitstvo-medu--ekspert> (in Ukrainian).
- Woś, B., 2014. Api-tourism in Europe. Journal of Environmental and Tourism Analyses. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/277711666_Api-tourism_in_Europe